

Odnosi študentov in študentk z njihovimi starši, prijatelji in romantičnimi partnerji

*Zlatka Cugmas**

Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Maribor

Povzetek: V raziskavi, v kateri je sodelovalo 180 študentov in študentk prvih treh letnikov različnih fakultet, smo želeli ugotoviti povezanost med njihovimi odnosi (zaupanjem, odprto komunikacijo in odtujenostjo) z mamo, očetom, prijatelji in partnerjem v romantični zvezi (v nadaljnjem besedilu: partner) ter povezanost med temi odnosi, stilom navezanosti na partnerja, značilnostmi preteklih romantičnih zvez in odkritostjo do staršev ter partnerja. Za preučevanje odnosov s starši, prijatelji in partnerjem smo prevedli in ustrezno prilagodili Vprašalnik navezanosti na starše in vrstnike (IPPA; Armsden in Greenberg, 1987), stile navezanosti smo merili z njihovimi opisi, sami pa smo sestavili ocenjevalne lestvice značilnosti romantičnih odnosov in odkritosti do staršev in partnerja. Rezultati so pokazali, da so kakovostni odnosi s partnerjem pomembno pozitivno povezani z varnim stilom navezanosti na partnerja ter s kakovostnimi odnosi s prijatelji in starši. Udeleženci z različnimi stili navezanosti se pomembno razlikujejo v značilnostih svojih romantičnih zvez. Rezultati so pokazali tudi pomembne razlike med spoloma. Udeleženke imajo kvalitetnejše odnose z mamami, prijatelji in partnerji kot udeleženci.

Ključne besede: navezanost, partnerski odnosi, starši, prijatelji

The relationships of college students with their parents, friends and romantic partners

*Zlatka Cugmas**

University of Maribor, Faculty of Education, Maribor

Abstract: The purpose of the study, which included 180 college students from the first three years of study on different faculties, was to investigate the correlations between their relationships (trust, open communication and alienation) with their mothers, fathers, friends and romantic partners; correlations between these relationships, attachment style on romantic partners, characteristics of past romantic relationships and openness towards parents and romantic partners. For the purpose of study the relationships with parents, friends and romantic partners we translated and adapted Inventory of parent and peer attachment IPPA (Armsden & Greenberg, 1987). Attachment styles were measured using their descriptions. We developed the scales of characteristics of the subjects' romantic relationships and openness towards their parents and partners. The results showed significant positive relations between subject's quality relationships with his/her partner, secure attachment style, and

* Naslov / Address: red. prof. dr. Zlatka Cugmas, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta Maribor, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija, e-mail: zlatka.cugmas@uni-mb.si

Za sodelovanje pri zbiranju podatkov se avtorica zahvaljuje udeleženkam in udeležencem izbirnega predmeta Razvoj navezanosti in njene aplikacije na oddelku Psihologija na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru v študijskem letu 2010/11.

quality relationships with friends and parent. Subjects with different attachment styles significantly differed in the characteristics of their romantic relationships. The results showed some significant gender differences. Female subjects had more quality relationships with their mothers, friends and partners than male subjects.

Key words: attachment, romantic relationships, parent, friends

CC = 3560

Uvod

Romantična navezanost je proces navezanosti

C. Hazan in Shaver (1987) sta med prvimi postavila tezo, da je ljubezen med partnerjema proces navezanosti, tj. biosocialni proces, pri katerem se oblikuje čustvena vez med odraslima človekoma prav tako, kot se oblikuje čustvena vez med otrokom in njegovimi starši.

Raziskovalci (Ainsworth, Blehar, Waters in Wall, 1978) so pri otrocih odkrili naslednje funkcije navezanosti: *vzdrževanje bližine* (otroci uživajo ob prisotnosti objekta navezanosti in se upirajo ločitvi od njega), *varno izhodišče* (otroci pri doživljanju distresa iščejo udobje in oporo pri objektu navezanosti) in *varna osnova* (objekt navezanosti otroku nudi varnost za raziskovanje okolja). Vse tri omenjene funkcije navezanosti se razvijejo (in sicer v zapisanem vrstnem redu; Fraley in Davis, 1997) tudi med partnerjema v romantični zvezi (Hazan in Zeifman, 1994; cit. v Markiewicz, Lawford, Doyle in Haggart, 2006).

Tudi v procesu navezovanja obstajajo podobnosti pri otrocih in partnerjih. Ločimo tri faze razvoja navezanosti, in sicer: *prednavezanost* (pri romantičnih partnerjih spogledovanje), *nastanek navezanosti* (pri romantičnih partnerjih zaljubljenost) in *prava navezanost* (pri romantičnih partnerjih prava ljubezen) (Erzar in Kompan Erzar, 2011). Pri ločitvi ali izgubi objekta navezanosti tako pri otrocih v odnosu do staršev kot pri partnerjih zasledimo iste faze odzivov, in sicer *protest*, *brezvoljnost s pasivnostjo* in *odmik*. Zadnja od omenjenih faz omogoči normalno funkcioniranje in novo navezovanje (Bowlby, 1973, 1980; cit. v Sharpsteen in Kirkpatrick, 1997).

Kljub temu, da obstajajo vzporednice med navezanostjo otrok-starši in navezanostjo med partnerjema, pa obstajajo tudi razlike. Kot povzemata Erzar in K. Kompan Erzar (2011), romantični odnosi integrirajo tri socialno vedenjske sisteme, to je *navezanost*, *spolnost* in *starševstvo*. Poleg tega je navezanost med partnerjema dvosmerna. Obema se dogaja, da sta včasih anksiozna in pri partnerju iščeta varnost, oporo in zaščito oz. jih partnerju nudita, ko jih le-ta potrebuje (Hazan in Shaver, 1987).

Za razvojno psihologijo je še posebno pomembno vprašanje, kako se razvija navezanost med partnerjema in kako se funkcije navezanosti prenesejo od staršev, kot primarnih objektov navezanosti, na partnerja (Fraley in Davis, 1997).

Izkušnje z romantičnimi odnosi pri ljudeh z različnim stilom navezanosti

Osebe, ki občutijo varnost v odnosih z drugimi (stil navezanosti *varnost*), doživljajo v povezavi s svojimi romantičnimi zvezami več pozitivnih čustev (Hazan in Shaver, 1987; Simpson, 1990; Simpson, Collins, Tran in Haydon, 2007), kot sta sreča (Hazan in Shaver, 1987) in zadovoljstvo (Simpson, 1990), v primerjavi z osebami z anksioznimi (tj. nevarnimi) stili navezanosti. Varno navezane osebe poročajo o prijateljskih odnosih s partnerjem (Hazan in Shaver, 1987) in o tem, da je za njihovo romantično zvezo značilno medsebojno zaupanje (Hazan in Shaver, 1987; Simpson, 1990) ter soodvisnost (Simpson, 1990). Če občutijo ljubosumnost do partnerja, od treh čustev, ki sestavljajo to sestavljeno čustvo (to so strah, jeza in žalost), pred partnerjem v največji meri izrazijo jezo (s katero ga želijo odvrniti od neželenih dejanj), kar je verjetno posledica tega, da zaupajo sebi in partnerju, da zaradi te jeze zveza ne bo ogrožena (Sharpsteen in Kirkpatrick, 1997). Sprejemajo in podpirajo partnerja kljub njegovim pomanjkljivostim (Hazan in Shaver, 1987). Svoje romantične zveze razumejo kot resne in tudi v resnici njihove romantične zveze trajajo dalj časa kot zveze oseb z anksioznimi stili navezanosti (Feeney in Noller, 1990; Hazan in Shaver, 1987; Simpson, 1990). V zvezi s svojimi romantičnimi zvezami poročajo o prisotnosti samospoštovanja (Feeney in Noller, 1990). Simpson (1990) na osnovi številnih raziskav povzema, da se varno navezane osebe bolj učinkovito spopadajo z negativnimi čustvi, ki se pojavljajo v medsebojnih odnosih, kot anksiozno navezane osebe. Konfliktov s partnerjem ne razširijo izven samega izvora in jih manj prizadenejo. Trdijo, da so konflikti manj usodni in se dogajajo manj pogosto, kot to trdijo osebe z anksioznimi stili navezanosti. Ko s partnerjem razpravljajo o konfliktu, čutijo manj distresa (Campbell, Simpson, Boldry in Kashy, 2005). Kot navaja Simpson s sodelavci (2007), se v primeru neustreznega vedenja partnerja osebe z varnim stilom navezanosti jezijo na način, ki spodbudi konstruktivno reševanje zveze. Ko se partner obnaša pozitivno, pa doživijo zelo raznovrstna pozitivna čustva. Prepričane so, da pozitivno obnašanje dokazuje, da je partner koristen, ko ga potrebujejo, se nanje odziva in jim je v oporo. Osebe s stilom navezanosti *varnost* so prepričane, da romantična čustva med partnerjema rastejo in pojenjajo, ampak občasno dosežejo intenzivnost, ki so jo imela na začetku romantične zveze, pri nekaterih romantičnih parih pa ljubezen nikoli ne pojenja (Hazan in Shaver, 1987). Ko varno navezana oseba zazna potencialno ogroženost, zaupa, da bo objekt navezanosti pozoren, odziven in bo razumel njene potrebe ter ublažil distres. Ta prepričanja bodo povečala njene občutke varnosti, deaktiviral se bo sistem navezanosti, kar ji bo omogočilo uporabo konstruktivnih, na problem vezanih strategij reševanja problema (Simpson idr., 2007). V ogrožujoči situaciji se celo poveča intimnost z objektom navezanosti (Mikulincer in Shaver, 2003; cit. v Simpson idr., 2007). Osebe z izkušnjami varne navezanosti so bolj pripravljene upoštevati in sprejemati preference in želje svojega partnerja; pred uresničevanjem lastnih potreb in želja preučijo, kaj bi bilo najboljše za zvezo in ne le samo zanje, uporabljajo konstruktivne strategije reševanja problemov s partnerjem, kjer se osredotočijo predvsem na sam problem; partnerju lažje oprostijo prestopke in so bolj sposobne spodbujati in dosegati stvari, ki so koristne za oba partnerja v zvezi (Simpson idr., 2007).

Osebe s stilom navezanosti *izogibanje* v raziskavah najpogosteje poročajo, da še nikoli niso bile zaljubljene oz. niso v času zbiranja podatkov. Če so zaljubljene, trdijo, da zaljubljenost ni močna (Feeney in Noller, 1990). Obstajata dva tipa stila navezanosti *izogibanje*, in sicer *plašljivo izogibajoči* in *odklonilno izogibajoči* (Bartholomew, 1990). Osebe s prvim tipom čutijo strah pred navezanostjo in intimnostjo (Hazan in Shaver, 1987) in se izogibajo intimnosti (Feeney in Noller, 1990). Osebe z drugim tipom pa izražajo manjšo željo po soodvisnosti s partnerjem (Simpson, 1990). Njihova ljubezen je igriva (*ludus*; primer reprezentativne postavke: *Verjamem, da tisto, česar moj partner ne ve o meni, ga ne more prizadeti.*) (Feeney in Noller, 1990). Moški s tem tipom navezanosti po razvezi najmanj časa in najmanj čustveno intenzivno doživljajo distres (Simpson, 1990). Osebe z izogibajočim stilom navezanosti poročajo o čustvenih dvigih in padcih v romantični zvezi (Hazan in Shaver, 1987). So ljubosumne na partnerja (Hazan in Shaver, 1987), pri čemer se najbolj izrazi žalost, kar je verjetno posledica njihovih dvomom glede prihodnosti romantične zveze (Sharpsteen in Kirkpatrick, 1997). Romantično zvezo obravnavajo kot manj resno (Simpson, 1990). Dogodke, ko jim partner nudi oporo, zaznavajo manj pozitivno kot osebe z ostalimi stili navezanosti, kar je povezano z ugotovitvami drugih avtorjev (Bowlby, 1973; Mikulincer in Florian, 1998; cit. v Cambell idr., 2005), da osebe z izogibajočim stilom navezanosti manj rade sprejemajo in nudijo oporo, ker ta dejanja omejujejo njihovo neodvisnost in občutek, da se lahko zanesejo le nase. Osebe s stilom navezanosti *izogibanje* so prepričane, da se prava romantična ljubezen pojavlja le v novelah in filmih in ne obstaja v realnem življenju, le redko se ohrani, če se že pojavi, in da je težko najti osebo, v katero se lahko zares zaljubimo (Hazan in Shaver, 1987). Ko se osebe z izogibajočim stilom navezanosti čutijo ogrožene, se njihov sistem navezanosti ne aktivira. Poskušajo zmanjšati in nadzirati svoja čustva z uporabo izogibajočih strategij, ki jim omogočajo vzdrževanje samostojnosti in nadzora nad drugimi in situacijo (Simpson idr., 2007). Osebe z izogibajočim stilom navezanosti doživljajo disfunkcionalno jezo, ko se njihov partner do njih obnaša neustrezno, z namenom, da bi ponovno dosegle nadzor ali samostojnost. Če pa se njihov partner obnaša pozitivno, so tega manj vesele, saj jih skrbi, da bodo izgubile nadzor nad sabo in partnerjem in lastno samostojnost (Simpson idr., 2007). Tudi hvaležnosti partnerju v teh situacijah ne izkazujejo (Mikulincer, Shaver in Slav, 2006; cit. v Simpson idr., 2007).

Osebe s stilom navezanosti *ambivalentnost* (*anksioznost, preokupiranost oz. preobremenjenost*) so lahko obsesivno preobremenjene s partnerjem in svojo romantično zvezo (Feeney in Noller, 1990; Hazan in Shaver, 1987). Poročajo o močni odvisnosti od partnerja (Feeney in Noller, 1990), nizki stopnji zaupanja (Simpson, 1990), veliki želji po recipročnosti in spojitvi s partnerjem (Hazan in Shaver, 1987). Izražajo močno željo po tem, da bi bila njihova romantična zveza resna (Feeney in Noller, 1990). Tudi za njihove romantične zveze so značilni čustveni dvigi in padci (Hazan in Shaver, 1987), ljubosumnost (Hazan in Shaver, 1987), pa tudi izjemna spolna privlačnost (Hazan in Shaver, 1987), idealiziranje partnerja in zanašanje na partnerja (Feeney in Noller, 1990). Ko doživljajo ljubosumnost, se le s težavo soočijo s partnerjem in mu izrazijo jezo, kar je verjetno povezano z občutki inferiornosti ali strahu pred izgubo

partnerja (Sharpsteen in Kirkpatrick, 1997). Od stilov ljubezni je zanje najbolj značilna posesivna ljubezen (*mania*) in nesebična ljubezen (*agape*), manj pa predana ljubezen (*eros*) in prijateljska ljubezen (*storge*) (Feeney in Noller, 1990). Njihove romantične zveze trajajo najmanj časa (Feeney in Noller, 1990). Osebe z anksioznim stilom navezanosti poročajo, da imajo veliko konfliktov s partnerjem, da se le-ti pogosto razširijo izven samega izvora konflikta. Konflikti jih zelo prizadenejo, saj menijo, da so lahko usodni za njihovo romantično zvezo. Ko s partnerjem razpravljajo o konfliktu, doživljajo močan distres, in sicer ne glede na vedenje partnerja (Campbell idr., 2005). Osebe s stilom navezanosti *ambivalentnost* so prepričane, da se ni težko zaljubiti, saj se tudi same pogosto zaljubijo, čeprav redko najdejo tisto, kar lahko v resnici imenujejo ljubezen (Hazan in Shaver, 1987). Ko se osebe z ambivalentnim stilom navezanosti počutijo ogrožene, uporabijo strategije, ki so usmerjene na njihova čustva, kar pomeni, da so pozorne na znake možne izgube partnerja in tuhtajo o najslabšem možnem scenariju razrešitve nastale situacije (Simpson, 2000). Osebe z ambivalentnim stilom navezanosti poročajo o »poplavi« negativnih čustev, ko se njihov partner slabo obnaša do njih, o izkušnjah z vsiljivimi bežnimi spomini in zaznavami, tuhtanju in razglabljanju o negativnih čustvih, zaradi česar so negotove glede svojega partnerja in partnerskega odnosa (Mikulincer, 1998; cit. v Simpson idr., 2007). Ko se njihov partner do njih obnaša neustrezno, doživljajo disfunkcionalno jezo z namenom, da bi dosegle varnost (Simpson idr., 2007). Ob pozitivnem obnašanju partnerja pa doživljajo manj intenzivna pozitivna čustva kot osebe z varnim stilom navezanosti, včasih celo negativna. Lahko se sprašujejo, ali si takšno vedenje partnerja sploh zaslužijo. Skrbi jih, da se ne bodo mogle oddolžiti za tovrstno vedenje in ne bodo mogle uresničiti pozitivnih pričakovanj svojega partnerja (Simpson idr., 2007).

Povezanost med navezanostjo na partnerja in zaznavo odnosov s starši

Že zgodaj v življenju posameznik na podlagi interakcij s starši razvije notranje delovne modele (Bowlby, 1979), ki vplivajo na njegovo zaznavanje, razumevanje in vključevanje v kasnejše socialne odnose (Parkes in Stevenson-Hinde, 1982; cit. v Overbeek, Vollebergh, Engels in Meeus, 2003). C. Hazan in Shaver (1987) sta ugotovila, da posameznikova zaznava kakovosti navezanosti na starše napoveduje njegov stil navezanosti v odraslosti. Creasey (2002) je v raziskavi z mladimi, starimi od 18 do 25 let, z intervjujem o navezanosti - AAI (George, Kaplan in Main, 1996) preučil delovne modele navezanosti v odnosu do mame in do očeta. Udeleženci z varnimi delovnimi modeli so pokazali več pozitivnega in manj negativnega vedenja v romantični zvezi v primerjavi z udeleženci z anksioznimi delovnimi modeli. Simpson s sodelavci (2007) je na osnovi vzdolžne raziskave z udeleženci, starimi povprečno 21,6 let, ugotovil, da so izkušnje in izražanje čustev v partnerskih odnosih pomembno povezane z zgodnjimi izkušnjami navezanosti. Pri udeležencih raziskave je *varnost*, merjena s postopkom *neznana situacija* pri 12. mesecih starosti, napovedovala njihovo kompetentnost v odnosih z vrstniki v prvih treh razredih osnovne šole (koliko so bili priljubljeni med vrstniki in so jih le-ti spoštovali; ali so razvili zrele prijateljske odnose, kazali razumevanje idej in perspektiv vrstnikov, ali so konstruktivno vključevali vrstnike v svoje

dejavnosti). Ti odnosi so napovedovali varnost udeležencev v odnosih s tesnimi prijatelji pri 16. letu starosti (ki je vključevala raven, v kateri so se udeleženci počutili udobno, ko so o svojih osebnih stvareh pripovedovali prijatelju; kako so se prijatelji odzivali na tovrstna razkrivanja; ali so se udeleženci počutili »blizu« prijateljem). Ti odnosi pa so napovedovali čustvene izkušnje v partnerski zvezi. Pokazalo se je, da so predhodni socialni odnosi najmočneje povezani s socialnimi odnosi, ki jim sledijo v naslednjem razvojnem obdobju, in šibkeje s socialnimi odnosi v nadaljnjih razvojnih obdobjih. Sicer pa raziskave (Collins in van Dulmen, v objavi; Roisman idr., 2005; v Simpson idr., 2007) kažejo, da kasnejše izkušnje z navezanostjo povsem ne izničijo izkušenj z navezanostjo v najzgodnejšem obdobju življenja, saj kakovost navezanosti na starše v obdobju dojenčka, merjena s postopkom *neznana situacija*, napoveduje nekatere vidike vedenja v partnerskem odnosu pri dvajsetem letu starosti.

D. Markiewicz s sodelavkami (2006) je preučila, katero funkcijo navezanosti (*vzdrževanje bližine, varno izhodišče* ali *varno osnovo*) pri udeležencih raziskave, razporejenih v tri starostne skupine (od 12 do 15 let; od 16 do 19 let in od 20 do 28 let) najboljše zadovoljijo naslednje pomembne druge osebe: mama, oče, vrstniki, romantični partner. Ugotovila je, da je mama pomemben vir varnosti ne glede na starost udeležencev. Dоследno v večji meri nudi *varno osnovo* kot oče ali vrstniki, in sicer v vseh starostnih skupinah in neodvisno od tega, ali ima udeleženec romantičnega partnerja ali ne. V manjši meri pa je objekt *bližine* in *varno izhodišče* pri starejših dveh starostnih skupinah kot pri mlajših, kar morda kaže na proces upada maminega mesta v hierarhiji navezanosti.

Na kakovost partnerskih odnosov pa vplivajo poleg navezanosti na starše tudi drugi dejavniki, povezani z odnosi v primarni družini. A. Nosko, Tieu, Lawford in Pratt (2011) so ugotovili, da odnosi s starši (ki so zajemali raven avtoritativnega stila vzgoje) pri mladostnikovi starosti sedemnajst let napovedujejo stil navezanosti in partnerske odnose pri starosti 26 let. Tisti udeleženci raziskave, ki so pri sedemnajstih poročali o pozitivnih odnosih s starši, so pri šestindvajsetih izražali varni stil navezanosti in pri pripovedovanju življenjske zgodbe poročali o ljubezni med partnerjema in pozitivno razvijajoči se romantični zvezi, medtem ko so udeleženci, ki so pri sedemnajstih poročali o manj pozitivnih odnosih s starši, pri šestindvajsetih letih izražali stil navezanosti *izogibanje*, v njihovih življenjskih zgodbah pa je bilo možno zaznati željo po neodvisnosti od partnerja in željo po ločitvi ali izkušnjo z ločitvijo. Je pa stil navezanosti posredni dejavnik med odnosi s starši in odnosi s partnerjem.

Sicer pa imajo tudi aktualni odnosi s starši pomemben vpliv na kakovost partnerske zveze. S. Sprecher in D. Felmlee (1992) sta ugotovili, da je zaznana opora (strinjanje z zvezo mladih) lastnih in partnerjevih staršev in prijateljev pozitivno povezana s kakovostjo partnerske zveze in z njenim trajanjem. Če se je opora spremenila, se je v isti smeri spremenila tudi kakovost partnerske zveze.

Donnellan, Larsen-Rife in Conger (2005) pa so v vzdolžni raziskavi z udeleženci od obdobja poznega mladostništva do obdobja zgodnje odraslosti dokazali, da na partnerske zveze vplivajo poleg odnosov v primarni družini tudi posameznikove osebnostne lastnosti, predvsem negativno čustvovanje, ki se kaže kot jeza, distress in anksioznost. Vseeno pa raziskave (pregled v Tomec, 2005) kažejo, da navezanost močneje napoveduje značilnosti partnerskega odnosa kot osebnostne lastnosti.

Problem in cilji

Problem raziskave je bil preučiti značilnosti partnerskih zvez pri študentih v povezavi z njihovimi odnosi s starši in prijatelji. Oblikovali smo pet ciljev raziskave. Prvi je bil ugotoviti povezanost med kakovostjo odnosov mladih na prehodu v odraslost z mamo, očetom ter prijatelji in med kakovostjo njihovih odnosov s partnerjem. Predvidevali smo, da čim bolj kot so kakovostni udeleženci odnosi z mamo, očetom in prijatelji, tem bolj so kakovostni njegovi odnosi s partnerjem, in obratno. Kakovost odnosov so izražali rezultati na lestvicah *zaupanje*, *odprta komunikacija* in *odsotnost odtujenosti*. Zadnje smo zaradi lažjega izražanja in večje jasnosti teksta preimenovali v *bližina*. Omejena hipoteza temelji na teoriji navezanosti, ki trdi, da so posameznikove izkušnje s starši tesno povezane z njegovimi kasnejšimi sposobnostmi oblikovanja poglobljenih čustvenih odnosov, še posebno partnerskih odnosov. Posameznik na osnovi odnosov s starši in kasneje vrstniki razvije notranje delovne modele, ki se odražajo v kakovosti odnosa s partnerjem (Bowlby, 1979). Pri ugotavljanju odnosov smo ločevali odnose z mamo od odnosov z očetom, saj smo želeli ugotoviti, ali imata starša enak pomen pri oblikovanju udeležencovih odnosov s partnerjem.

Drugi cilj je bil ugotoviti povezanost med kakovostjo odnosov mladih na prehodu v odraslost z mamo, očetom ter prijatelji in med njihovim stilom navezanosti na partnerja. Razlikovali smo naslednje stile navezanosti: *varnost*, *izogibanje* in *ambivalentnost*. Podobno kot pri prvem cilju, smo tudi pri drugem sprejeli predpostavko o notranjih delovnih modelih in oblikovali hipotezo, da čim bolj kot so kakovostni udeleženci odnosi z mamo, očetom in prijatelji, v tem večji meri je za njegov stil navezanosti na partnerja značilna varnost in v tem manjši meri izogibanje in ambivalentnost.

Tretji cilj je bil ugotoviti, ali se mladi na prehodu v odraslost razlikujejo v značilnostih njihovih preteklih partnerskih zvez glede na stil navezanosti na partnerja. Na osnovi ugotovitev drugih avtorjev, predstavljenih v teoretičnem delu prispevka, smo predvidevali, da se mladi z različnim stilom navezanosti na partnerja pomembno razlikujejo v značilnostih njihovih preteklih partnerskih zvez, in sicer mladi, ki izražajo varen stil navezanosti na partnerja, poročajo o najdaljšem trajanju partnerskih zvez (glej Hazan in Shaver, 1987; Simpson, 1990), o doživljanju največ pozitivnih in najmanj negativnih čustev (glej Hazan in Shaver, 1987; Simpson, 1990; Simpson idr., 2007), počutili so se najmanj negotovi (glej Simpson, 1990) in najbolj samozavestni (glej Feeney in Noller, 1990); mladi, ki izražajo izogibajoč stil navezanosti, so imeli najmanj partnerskih zvez (glej Feeney in Noller, 1990) in so bili ob njihovem razpadu najmanj prizadeti (glej Simpson, 1990); mladi, ki izražajo ambivalenten stil navezanosti, poročajo o največjem številu partnerskih zvez (glej Feeney in Noller, 1990), o največji intenzivnosti vpletenosti v te zveze (glej Feeney in Noller, 1990; Hazan in Shaver, 1987) in o največji ljubosumnosti na partnerja (glej Hazan in Shaver, 1987). Glede tega, koliko so udeleženci raziskave romantične zveze utrujale in dolgočasile, nismo oblikovali hipoteze, saj na podlagi literature nismo zasledili, da bi drugi avtorji preverili ti dve značilnosti v odnosu s stilom navezanosti.

Četrty cilj je bil ugotoviti, ali o udeležencih raziskave več vedo njihovi starši ali partnerji in koliko je tovrstno poznavanje udeleženca povezano z njegovim stilom navezanosti na partnerja in z njegovimi odnosi z mamo, očetom, prijatelji in partnerjem. Predvidevali smo, da je varna navezanost pozitivno povezana z odkritostjo do staršev in partnerja, anksiozna pa negativno.

Zadnji, tj. peti cilj je bil ugotoviti, ali obstajajo pomembne razlike med spoloma v obravnavanih spremenljivkah. Oblikovali smo ničelno hipotezo, da spol ni pomembno povezan z obravnavanimi spremenljivkami.

Metoda

Udeleženci

V raziskavi je sodelovalo 180 študentov (48,9 %) oz. študentk (51,1 %) prvega (22,8 %), drugega (52,8 %) in tretjega letnika (24,4 %) različnih humanističnih, družboslovnih in naravoslovnih fakultet, starih od 19 do 26 let ($M = 20,7$, $SD = 1,4$). 46,7 odstotkov udeležencev je poročalo, da niso v partnerski zvezi, ostali so bili v partnerski zvezi različno dolgo (od manj kot tri mesece do več kot tri leta).

Pripomočki

Vprašalnik navezanosti na starše in vrstnike (Inventory of parent and peer attachment IPPA; Armsden in Greenberg, 1987) vsebuje 25 postavk, pri katerih udeleženec oceni, koliko veljajo zanj na pet-stopenjski Likertovi lestvici (1 – skoraj nikoli ali nikoli ne drži, 2 – pogosto ne drži, 3 – včasih drži, 4 – pogosto drži, 5 – skoraj vedno ali vedno drži). Postavke odražajo naslednje značilnosti navezanosti: *stopnja vzajemnega zaupanja, kakovost komunikacije ter stopnja jeze in odtujitve*. Zaupanje se nanaša na občutek varnosti in na raven, v kateri se lahko udeleženec zanesa na objekt navezanosti. Odkrita komunikacija pripomore k boljšim odnosom med udeležencem in objektom navezanosti in k njegovi varni navezanosti na ta objekt. Odtujitev pa izraža anksiozen vzorec navezanosti, ki temelji na izogibanju in zavrnitvi (Armsden in Greenberg, 1987). Originalni vprašalnik je namenjen osebam, starim 15 do 20 let, ki odgovarjajo o svojih odnosih z mamo, očetom in vrstniki. Vprašalnik IPPA smo prilagodili tako, da smo s prvo različico merili udeleženčeve odnose z mamo (oz. osebo, ki ima vlogo mame), z drugo z očetom (oz. osebo, ki ima vlogo očeta), s tretjo s prijatelji(cami) oz. prijateljem(ico), s katerim(o) ni v romantični zvezi, in s četrto s partnerjem(ico). Udeleženci so bili opozorjeni, da če je več oseb, ki so v vlogi mame oz. očeta (npr. biološka in krušna mama oz. biološki in krušni oče), odgovarjajo za tisto osebo, ki je imela oz. ima nanje večji vpliv. Če pa v njihovem življenju ni te osebe (tj. nimajo mame oz. očeta oz. oseb, ki bi ju nadomeščale), naj ne odgovarjajo na vprašanja. Zaradi ekonomičnosti se v vprašalniku uporabljata besedi »prijatelj« in »partner« v moški obliki samostalnikov, čeprav vključujeta tudi osebe ženskega spola, kar je v navodilu, pri-

loženem vprašalnikom, posebej poudarjeno. Po vsebini postavk sta enaki lestvici za merjenje udeležencevih odnosov z mamo in očetom ter lestvici za merjenje udeležencevih odnosov s prijatelji in partnerjem. Ujemanje med postavkami lestvic za starše in lestvic za prijatelje oz. partnerja je v 64 odstotkih. Rezultate posameznih podlestvic IPPA smo dobili na osnovi navodil avtorjev vprašalnika, pri čemer je bilo treba obrniti ocene nekaterih postavk ter nato sešteti ocene postavk, ki se razvrščajo v posamezno podlestvico. Izračunali smo opisne vrednosti rezultatov na podlestvicah in notranjo zanesljivost podlestvic (koefficienti α znašajo od ,57 do ,92; glej tabelo 1). Obrnili smo tudi ocene postavk podlestvice, ki meri odtujenost od objekta navezanosti, in lestvico temu primerno preimenovali *bližina*.

Tabela 1. Opisne vrednosti rezultatov na podlestvicah IPPA z notranjo zanesljivostjo.

Lestvica	Število postavk	N	α	M	SD	Mo	Me	Min-Max
Mama:								
Zaupanje	10	178	,92	3,99	0,74	4,20	4,10	1,10-5,00
Komunikacija	9	178	,89	3,48	0,81	3,00	3,56	1,78-5,00
Bližina	6	177	,71	3,88	0,68	3,83	3,83	2,00-5,00
Oče:								
Zaupanje	10	171	,91	3,79	0,80	4,40	3,90	1,40-5,00
Komunikacija	9	170	,90	3,18	0,85	3,22	3,11	1,00-5,00
Bližina	6	172	,79	3,67	0,82	3,00	3,67	1,33-5,00
Prijatelji:								
Zaupanje	10	178	,91	4,23	0,62	5,00	4,30	2,10-5,00
Komunikacija	8	177	,91	3,95	0,74	5,00	4,00	1,88-5,00
Bližina	7	179	,57	3,88	0,53	4,14	3,86	2,43-5,00
Partner:								
Zaupanje	9	115	,78	4,42	0,55	5,00	4,60	2,50-5,00
Komunikacija	8	116	,91	4,32	0,62	5,00	4,50	2,38-5,13
Bližina	7	115	,75	3,79	0,70	3,29	3,86	1,00-5,00

Število podatkov, zbranih z IPPA za partnerja, je večje od odstotka udeležencev, ki poročajo, da so v romantični zvezi, kar pomeni, da so nekateri udeleženci verjetno odgovarjali za partnerja(e), s katerimi so že prekinili romantično zvezo, čeprav niso dobili takšnega navodila. Verjetno je, da so odgovarjali na tak način pod vplivom predhodno apliciranega vprašalnika o značilnostih preteklih romantičnih zvez.

Ocenjevalna lestvica o značilnostih preteklih romantičnih zvez vsebuje enajst nedokončanih stavkov z značilnostmi udeležencevih preteklih partnerskih zvez (o njihovi dolžini, doživljanju pozitivnih in negativnih čustev, ljubosumnosti ipd.), ki jih udeleženec dokonča tako, da obkroži enega izmed petih odgovorov, ki se vrednotijo od 1 (*nič ali je(ga) ni bilo*) do 5 (*zelo veliko oz. zelo dolgo oz. zelo močno*). Primer nedokončanega stavka: Romantične zveze so me dolgočasile: 5 = *zelo močno*, 4 = *močno*, 3 = *malo*, 2 = *zelo malo*, 1 = *nič*. V analizi podatkov smo vsako postavko lestvice obravnavali posebej.

Ocenjevalni lestvici odkritosti do staršev in do partnerja

Sestavili smo ločeni ocenjevalni lestvici za merjenje udeleženceve odkritosti do staršev in partnerja, ki se začeta z naslednjima nedokončanim stavkoma: *Koliko tvoji starši (če ne oba enako, odgovarjaj za tistega, ki mu bolj zaupaš) vedo o tem...* (lestvica odkritosti do staršev) oz. *Koliko tvoj(a) partner(ica) v romantični zvezi ve o tem....* Lestvici sestavlja 18 postavk, ki jih udeleženec oceni na 5-stopenjski Likertovi lestvici (1 = skoraj nič ali popolnoma nič ne ve, 2 = zelo malo ve, 3 = malo ve, 4 = veliko ve, 5 = zelo veliko ve). Postavke zajemajo udeležencevo preživljanje prostega časa, uspešnost pri študiju, prijatelje, načrte za prihodnost, politično in versko prepričanje ipd. Lestvici odkritosti do staršev in do partnerja se ujemata v dvanajstih postavkah. Ker je notranja zanesljivost obeh lestvic visoka (za odkritost do staršev je $\alpha = ,92$, za odkritost do partnerja pa $\alpha = ,93$), smo ocene vseh postavk posamezne lestvice sešteli in dobili rezultat odkritosti do staršev in rezultat odkritosti do partnerja. Lestvici bi lahko tudi drugače imenovali, saj to, koliko starši oz. partner ve o udeležencu, ni odvisno samo od udeleženceve odkritosti, ampak tudi od drugih virov informacij, ki jih imajo starši in partner o udeležencu. To dejstvo smo upoštevali pri interpretaciji rezultatov.

Stili navezanosti na partnerja

Iz angleščine smo prevedli tri opise stilov navezanosti (to so: *varnost* (opis A), *izogibanje* (opis B) in *ambivalentnost* (opis C)), ki sta jih oblikovala C. Hazan in Shaver (1987). Nato smo iz slovenščine opise ponovno prevedli v angleščino in s tem potrdili pravilnost prevoda. Prevod smo ustrezno priredili, da se opisi povezujejo z odnosom s partnerjem. Opis A se nanaša na osebo, ki se zlahka zbliža s partnerjem. Ni ji neprijetno zaradi njune medsebojne odvisnosti. Ne skrbi jo, da bi jo partner zapustil oz. da bi se z njim preveč zbližala. Opis B se nanaša na osebo, ki se ne želi močno zbližati s partnerjem in si ne želi medsebojne odvisnosti. Opis C pa se nanaša na osebo, ki si želi večje bližine s partnerjem, kot jo partner sprejema. Udeleženci so na 5-stopenjski lestvici ocenili, koliko posamezni opisi veljajo zanje oz. za njihov odnos do partnerja (1 = *splah ne velja*, 2 = *ne velja*, 3 = *še kar velja*, 4 = *velja*, 5 = *zelo velja*). Udeleženci so dobili navodilo, naj odgovarjajo o svojem odnosu do aktualnega partnerja; če pa niso v romantični zvezi, pa naj odgovarjajo o svojem odnosu do preteklega(lih) partnerja(ev) oz. do oseb, ki bi lahko bili njihovi partnerji. Za tem so obkrožili, kateri od treh opisov A, B ali C jih najbolj pravilno opisuje.

Postopek

Podatke pričujoče raziskave smo zbrali avtorica prispevka in študenti oz. študentke izbirne predmeta *Razvoj navezanosti in njene aplikacije* na oddelku Psihologija Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Zbiranje podatkov je potekalo marca in aprila 2011, in sicer skupinsko, v predavalnicah izbranih fakultet ali individualno na domu udeležencev raziskave. Sodelovanje v raziskavi je bilo prostovoljno. Izpolnjevanje vprašalnikov je trajalo približno 30 minut. Da bi se izognili monotoniji pri izpolnjevanju vprašalnikov, smo jih aplicirali v naslednjem vrstnem redu: *IPPA - odnosi z mamo*, *Značilnosti preteklih romantičnih zvez*, *IPPA - odnosi z očetom*, *Odkritost do staršev*, *IPPA*

- odnosi s prijatelji, Odkritost do partnerja, IPPA - odnosi s partnerjem in Stil navezanosti na partnerja.

Podatki so bili obdelani s statističnim programom SPSS.

Rezultati z razpravo

46,7 odstotkov udeležencev poroča, da niso v partnerski zvezi, od ostalih 53,3 odstotkov, ki so v partnerski zvezi, jih je 5 odstotkov v zvezi manj kot 3 mesece, 12,2 odstotkov od 3 do 11 mesecev, 21,1 odstotkov od 1 leta do 3 let in 15 odstotkov več kot 3 leta. Izračuni so pokazali, da to, ali so v partnerski zvezi ali niso, ni povezano z njihovim spolom, letnikom študija in starostjo. Odstotek udeležencev, ki so v partnerski zvezi, je nižji od odstotka mladih v obdobju poznega mladostništva v ZDA (tj. 67-72 odstotkov; Furman in Wehner, 1997; cit. v Overbeek idr., 2003) in višji od odstotka mladih v obdobju poznega mladostništva na Nizozemskem (tj. 40 odstotkov; de Zwart in Warnaar, 1995; cit. v Overbeek idr., 2003). Udeleženci v pričujoči raziskavi so bili selekcionirani, tj. študentje; bili pa so starejši od udeležencev omenjenih primerjalnih študij. Verjetno je, da študentje zaradi dolgotrajnega šolanja kasneje vstopajo v partnerske zveze kot ostali mladi, ki so na prehodu v odraslost.

Povezanost med kakovostjo odnosov mladih na prehodu v odraslost s starši ter prijatelji in med kakovostjo njihovih odnosov s partnerjem

Iz tabele 1 je razvidno, da udeleženci pričujoče raziskave najbolj zaupajo partnerju in prijateljem, nato mami in najmanj očetu. Enako velja tudi za odprto komunikacijo (analiza postavk te podlestvice kaže, da zajema predvsem tisto, kar razumemo pod pojmom *varno izhodišče*). Glede doživljanja bližine (tj. nasprotje od jeze in odtujenosti) razlike glede različnih objektov navezanosti niso tako velike kot v primeru prej omenjenih podlestvic IPPA. Rezultati na podlestvici doživljanja bližine do partnerja so pri udeležencih pričujoče raziskave relativno nizki, kar pomeni, da se udeleženci včasih jezijo na partnerja in se počutijo odtujene od njega. To lahko razložimo s tem, da pri nekaterih udeležencih partnerska zveza ne traja dolgo. Za zgodnje romantične zveze je namreč poleg tega, da so manj intimne in kratkotrajne, značilno tudi to, da so bolj čustvene kot zveze v kasnejših letih (pregled v Darling in Cohan, 2002). Sicer pa je rang povprečnih ocen odnosov z mamo, očetom, prijatelji in partnerjem od 3,18 do 4,42 (možne ocene so bile od 1 do 5), kar kaže, da imajo udeleženci dobre odnose z vsemi preučevanimi objekti navezanosti, kar podpira ugotovitve drugih avtorjev (Ainsworth, 1989; v Overbeek idr., 2003), da partnerji lahko nadomestijo starše kot primarne objekte navezanosti, a navezanost na starše ostane. Izračuni enosmernih analiz variance kažejo, da se odnosi z mamo, očetom in prijatelji ne razlikujejo pomembno glede na to, ali je udeleženec v romantični zvezi ali ni.

Izračuni Pearsonovih korelacijskih koeficientov kažejo, da so rezultati odnosov s partnerjem (za vse tri podlestvice IPPA skupaj) najvišje povezani z rezultati odnosov s prijatelji (povprečen $r = ,47$), nato z mamo (povprečen $r = ,34$) in najnižje z rezultati

odnosov z očetom (povprečen $r = ,27$) (glej tabelo 2). Omenjenih korelacij ne moremo razlagati na osnovi podobnosti in razlik med uporabljenimi lestvicami za starše in prijatelje oz. partnerja, saj se tudi v primerih različnih postavk, vsebina le-teh bistveno ne razlikuje. Se pa rezultati ujemajo z ugotovitvami drugih avtorjev (Simpson idr., 2007), da so zgodnji socialni odnosi močnejše povezani s socialnimi odnosi, ki jim sledijo v naslednjem razvojnem obdobju, in šibkeje s socialnimi odnosi v nadaljnjih razvojnih obdobjih. Navezanost na starše pri 12. mesecih starosti najbolj napoveduje posameznikove odnose z vrstniki v osnovni šoli, le-ti odnose s prijatelji v mladostništvu, le-ti pa odnose s partnerjem na prehodu v odraslost, čeprav vsi predhodni odnosi pomembno (ne pa v enaki meri) napovedujejo prihodnje odnose. Ti raziskovalni dosežki kažejo, da se lahko varnost navezanosti tudi spreminja, ko posameznik vstopi v novo razvojno obdobje in se sreča z novimi socialnimi odnosi. To delno ovrže osnovno Bowlbyjevo predpostavko, da notranji delovni modeli, ki temeljijo na najbolj zgodnjih socialnih odnosih, vplivajo na kasnejše socialne odnose, in potrdi predpostavko drugih avtorjev (Carlson, Sroufe in Egeland, 2004; cit. v Simpson idr., 2007), da se lahko v različnih življenjskih obdobjih notranji delovni modeli spremenijo, ko posameznik razvije navezanost na druge objekte navezanosti. Tudi raziskava C. Hazan in Shaver (1987) je pokazala, da je korelacija med odnosi s starši in odnosi s partnerjem pomembna, a ni visoka. Višja je pri mlajših (študentih) kot starejših udeležencih (med udeleženci je bilo povprečno od 15 do 20 let starostne razlike). Običajno oseba razvije v življenju veliko pomembnih prijateljskih odnosov ter partnerskih zvez in vsaka od teh daje možnost za spremembe mentalnih delovnih modelov sebe in drugih (Hazan in Shaver, 1987).

Rezultati odnosov s prijatelji so višje povezani z rezultati odnosov z mamo (povprečen $r = ,37$) kot z očetom (povprečen $r = ,27$), kar potrjuje Bowlbyjevo (1969) tezo o mami kot primarnem objektu navezanosti. Mladi, ki so varno navezani na mamo, jo uporabijo kot varno osnovo za raziskovanje prijateljstev v mladostništvu in partnerskih odnosov od obdobja srednjega mladostništva dalje (Lieberman idr., 1999; cit. v Markiewicz idr., 2006), kar omogoča, da razvijejo bolj kakovostne odnose s prijatelji in partnerjem.

Korelacijski koeficienti med podlestvicami udeleženčevih odnosov z mamo in z očetom so od ,27 do ,55, kar se ujema z ugotovitvijo drugih avtorjev (Fox, Kimmerly in Schafer, 1991), da obstaja zmerno visoka povezanost med otrokovo navezanostjo na mamo in na očeta.

Tabela 2. Pearsonovi korelacijski koeficienti med rezultati podlestvic IPPA.

R	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
Mama											
(1)Zaupanje											
(2)Komunikacija	,78***										
(3)Bližina	,71***	,59***									
Oče											
(4)Zaupanje	,55***	,47***	,48***								
(5)Komunikacija	,45***	,54***	,42***	,79***							
(6)Bližina	,31***	,27***	,46***	,63***	,58***						
Prijatelji											
(7)Zaupanje	,39***	,42***	,32***	,32***	,30***	,22**					
(8)Komunikacija	,30***	,43***	,28***	,25***	,32***	,15	,84***				
(9)Bližina	,39***	,34***	,48***	,25***	,27***	,37***	,60***	,48***			
Partner											
(10)Zaupanje	,24**	,33***	,33***	,16	,24*	,27**	,43***	,44***	,44***		
(11)Komunikacija	,27**	,38***	,31***	,19	,26**	,24*	,48***	,44***	,41***	,83***	
(12)Bližina	,38***	,34***	,49***	,41***	,37***	,27**	,49***	,39***	,67***	,55***	,54***

* $p < ,05$. ** $p < ,01$. *** $p < ,001$.

Povezanost med kakovostjo odnosov mladih na prehodu v odraslost na starše ter prijatelje in med njihovim stilom navezanosti na partnerja

Če obravnavamo ločeno udeležence, ki niso, in tiste, ki so v partnerski zvezi, ugotovimo, da ima 38 odstotkov udeležencev, ki niso v partnerski zvezi, varen stil navezanosti (na pretekle ali potencialne partnerje). Varen stil navezanosti pa ima kar 62 odstotkov udeležencev, ki so oziroma so bili v času raziskave v partnerski zvezi. Če obravnavamo vzorec kot celoto, ima največ udeležencev stil navezanosti na partnerja *varnost* (74,1 %), manj *izogibanje* (19,4 %) in najmanj *ambivalentnost* (6,5 %). Razporeditev stilov po pogostosti se ujema s pričakovanji, ne pa tudi z odstotki, ugotovljenimi v drugih raziskavah. Dobljeni odstotki anksiozne navezanosti pri udeležencih pričujoče raziskave so nižji od tovrstnih odstotkov, o katerih poročata C. Hazan in Shaver (1987). V njuni raziskavi je samo 56 odstotkov udeležencev izražalo varen stil navezanosti, 24 odstotkov izogibajoč in 20 odstotkov ambivalenten. Verjetno je razlog za odstopanja rezultatov ta, da so v raziskavi avtorjev C. Hazan in Shaver (1987) sodelovale osebe v večjem starostnem razponu (tj. od 14 do 82 let) kot v pričujoči raziskavi, kar verjetno pomeni, da imajo udeleženci pričujoče raziskave manj izkušenj s partnerskimi odnosi in še morda povsem ne prepoznajo svojega stila navezanosti na aktualnega ali pretekle potencialne ali dejanske partnerje. Poleg tega so udeleženci selekcionirani na študente, kar onemogoča posploševanje na celotno populacijo mladih

na prehodu v odraslost. V raziskavi, ki sta jo C. Hazan in Shaver (1987) izvedla s študenti, se stila navezanosti *varnost* in *izogibanje* nista dobro razlikovala, kar avtorja razlagata s tem, da mladi s stilom navezanosti *izogibanje* idealizirajo svoje odnose s pomembnimi drugimi. Morda je bilo idealiziranje prisotno tudi pri udeležencih pričujoče raziskave. Da pa starost, selekcioniranost vzorca in odsotnost diferenciacije stilov navezanosti *varnost* in *izogibanje* ne morejo biti edini razlogi za relativno visok odstotek udeležencev v pričujoči raziskavi, ki izražajo varen stil navezanosti na partnerja, sklepamo na osnovi dejstva, da je tudi v slovenski raziskavi s študenti ljubljanske univerze (glej Žvelc in Žvelc, 2006) bil odstotek varno navezanih nižji (tj. 48 odstotkov). Morda lahko pomembno razliko pojasnimo z dejstvom, da so udeleženci v pričujoči raziskavi ocenjevali svoj stil navezanosti na dejanskega ali potencialnega partnerja, v omenjeni raziskavi s študenti ljubljanske univerze pa stil navezanosti na splošno na ljudi. Ne moremo pa tudi izključiti možnosti, da so udeleženci pričujoče raziskave dajali socialno zaželene odgovore, zato je toliko bolj pomembno, da so morali poleg tega, da so se odločili, kateri stil jih najboljše opisuje, še na petstopenjski lestvici oceniti stopnjo, v kateri posamezni opis velja zanje.

Udeleženci pričujoče raziskave so se najvišje ocenili pri opisu *varnost* ($M = 3,57$, $SD = 1,03$), nato *izogibanje* ($M = 2,01$, $SD = 1,02$) in najnižje *ambivalentnost* ($M = 1,81$, $SD = 0,90$), kar se ujema z njihovimi odločitvami, kateri od opisanih stilov navezanosti najbolj drži zanje. Izračuni enosmerne analize variance so pokazali, da udeleženci, ki so se odločili, da zanje od vseh treh opisov stilov navezanosti najbolj velja opis stila navezanosti *varnost*, pomembno ($F(168) = 37,07$, $p = ,000$) najvišje ocenijo postavke stila navezanosti *varnost* ($M = 3,91$, $SD = 0,82$), nižje *ambivalentnost* ($M = 3,00$, $SD = 0,78$) in najnižje *izogibanje* ($M = 2,55$, $SD = 0,94$). Tisti, ki so se odločili, da zanje najbolj velja opis stila *izogibanje*, pomembno ($F(166) = 51,95$, $p = ,000$) najvišje ocenijo postavke stila navezanosti *izogibanje* ($M = 3,21$, $SD = 1,05$), nižje *ambivalentnost* ($M = 2,55$, $SD = 0,93$) in najnižje *varnost* ($M = 1,64$, $SD = 0,71$). Tisti, ki so se odločili, da zanje najbolj velja opis stila *ambivalentnost*, pomembno ($F(166) = 25,16$, $p = ,000$) najvišje ocenijo postavke stila navezanosti *ambivalentnost* ($M = 3,00$, $SD = 1,18$), nižje *izogibanje* ($M = 2,33$, $SD = 1,05$) in najnižje *varnost* ($M = 1,57$, $SD = 0,67$). Na osnovi zapsanega sklepamo, da je med udeleženci, ki so se odločili, da je zanje najbolj značilen opis A (*varnost*), tudi nekaj tistih, ki pri sebi opažajo znake ambivalentnosti ali izogibanja. To nam kaže, da bi bila lestvica postavk stilov navezanosti bolj občutljiva kot lestvica enostavnih opisov stilov navezanosti.

Tabela 3. Pearsonovi korelacijski koeficienti med rezultati podlestvic IPPA in stili navezanosti na partnerja.

	Varnost	Izogibanje	Ambivalentnost
Mama:			
Zaupanje	,22**	-,28***	-,25***
Komunikacija	,24**	-,18*	-,16*
Bližina	,20**	-,33***	-,23**
Oče:			
Zaupanje	,23**	-,19*	-,18*
Komunikacija	,22**	-,16*	-,16
Bližina	,22**	-,19*	-,10
Prijatelji:			
Zaupanje	,08	-,15	-,22**
Komunikacija	,10	-,10	-,18*
Bližina	,08	-,24**	-,22**
Partner:			
Zaupanje	,45***	-,46***	-,59***
Komunikacija	,54***	-,51***	-,49***
Bližina	,25**	-,56***	-,56***

* $p < ,05$. ** $p < ,01$. *** $p < ,001$.

Korelacijski koeficienti so pokazali, da je stil navezanosti na partnerja *varnost* najvišje (če primerjamo odnose z različnimi objekti navezanosti) povezan z rezultati odnosa s partnerjem (povprečen $r = ,41$), kar pomeni, da čim višje udeleženec ocenjuje zaupanje, odprto komunikacijo in bližino v partnerskem odnosu, tem bolj varen je njegov stil navezanosti na partnerja. Žal, vzročne zveze niso jasne. Možno je, da stil navezanosti vpliva na odnose s partnerjem ali da odnosi s partnerjem vplivajo na stil navezanosti nanj, pri čemer menimo, da je prva razlaga verjetnejša, saj predpostavljamo, da stili navezanosti v pomembni meri temeljijo na posameznikovih delovnih modelih, ki so se začeli razvijati že zgodaj v življenju (Bowlby, 1969). Stil navezanosti na partnerja *varnost* je nizko povezan z rezultati odnosa z mamo (povprečen $r = ,22$) in očetom (povprečen $r = ,22$), zveze so statistično pomembne na nivoju do ,01 in je nepovezan z odnosi s prijatelji. Stil navezanosti na partnerja *izogibanje* je najvišje negativno povezan z rezultatom odnosa s partnerjem (povprečen $r = -,51$), nižje z rezultati odnosa z mamo (povprečen $r = -,26$), nato z očetom (povprečen $r = -,18$) in najnižje z rezultati odnosa s prijatelji (povprečen $r = -,16$). Stil navezanosti na partnerja *ambivalentnost* je najvišje negativno povezan z rezultatom odnosa s partnerjem (povprečen $r = -,55$), nižje z rezultati odnosa z mamo (povprečen $r = -,21$) in prijatelji (povprečen $r = -,21$) ter najnižje z rezultati odnosa z očetom (povprečen $r = -,15$) (glej tabelo 3). Rezultati podpirajo ugotovitve drugih avtorjev (Overbeek idr., 2003), da so v poznem mladostništvu notranji delovni modeli, ki

se razvijejo v zgodnejših obdobjih življenja v interakciji s starši (in se, kot sklepamo, odražajo v aktualnih odnosih s starši) manj pomembni za čustveno prilagojenost.

V pričujoči raziskavi nismo preverili vloge vrstnikov, s katerimi je lahko imel udeleženec bolj ali manj pozitivne oz. negativne izkušnje (možno je, da manj pozitivne kot s prijatelji). Sprašujemo se, ali imajo na stile navezanosti na partnerja večji vpliv prijatelj ali vrstniki. Razlog, da smo v pričujoči raziskavi preučili odnose s prijatelji in ne vrstniki, je temeljil na predpostavki, da so odnosi s prijatelji bolj intimni kot z vrstniki in se zato lahko v večji meri odražajo v kakovosti odnosov s partnerjem. Je pa mogoče, da odnosi z vrstniki vplivajo tako na odnose s prijatelji kot na odnose s partnerjem. V nadaljnjih raziskavah bi morali preveriti vlogo vrstnikov, smiselno pa bi bilo preučiti tudi stile navezanosti oz. notranje delovne modele, povezane s starši in prijatelji (in ne le aktualnih odnosov kot v pričujoči raziskavi).

Značilnosti preteklih partnerskih zvez glede na stil navezanosti na partnerja

S stilom navezanosti na partnerja ni povezano število preteklih partnerskih zvez, kar ne potrjuje hipoteze, da imajo največ partnerskih zvez osebe z ambivalentnim, najmanj pa osebe z izogibajočim stilom navezanosti (Feeney in Noller, 1990). Morda rezultati niso potrdili hipoteze, ker udeleženci (v primerjavi s starejšimi osebami) niso imeli veliko partnerskih zvez. Možno je, da so odgovarjali socialno zaželeno ali pa nimajo dovolj informacij o vrstnikih, da bi lahko realno ocenili, ali so imeli veliko ali malo partnerskih zvez v primerjavi z vrstniki. Morda bi bilo bolje, če bi udeleženci napisali, koliko partnerskih zvez so imeli in ne, ali so jih imeli veliko ali malo v primerjavi z vrstniki.

Čim višji rezultat imajo udeleženci za stil navezanosti *varnost*, tem dalj časa so trajale njihove partnerske zveze ($r = ,19$), bolj so bili čustveno vpleteni vanje ($r = ,18$), več pozitivnih čustev so doživljali ($r = ,20$), močneje jih je prizadela prekinitve partnerskih zvez ($r = ,19$), manj so jih zveze utrujale ($r = -,21$) in več samozaupanja so doživljale v sklepanju in vzdrževanju zvez ($r = ,26$). Rezultati so podprli postavljeno hipotezo.

Čim višji rezultat imajo udeleženci za stil navezanosti *izogibanje*, tem manj so bili čustveno vpleteni v partnerske zveze ($r = -,27$), manj pozitivnih čustev so doživljali ($r = -,27$), manj jih je prizadela prekinitve zvez ($r = -,22$), bolj so jih romantične zveze utrujale ($r = ,36$) in dolgočasile ($r = ,37$), bolj so bili ljubosumni na partnerja ($r = ,28$) in bolj so bili negotovi glede partnerskih zvez ($r = ,20$). Rezultati so podprli postavljeno hipotezo.

Čim višji rezultat imajo udeleženci za stil navezanosti *ambivalentnost*, tem manj so bili čustveno vpleteni v partnerske zveze ($r = -,21$), manj pozitivnih čustev so doživljali ($r = -,22$), bolj so jih partnerske zveze utrujale ($r = ,30$) in dolgočasile ($r = ,22$), bolj so bili ljubosumni na partnerja ($r = ,22$) in negotovi ($r = ,18$). Rezultati so potrdili postavljeno hipotezo z izjemo glede čustvene vpletenosti, saj je za osebe z ambivalentnim stilom navezanosti značilno, da so čustveno preobremenjene s svojo partnersko zvezo – že na meji z obsesijo (Feeney in Noller, 1990; Hazan in Shaver, 1987). Korelacija med rezultati na lestvicah *izogibanje* (B) in *ambivalentnost* (C) ($r = ,54, p = ,000$) kaže, da udeleženci slabo razlikujejo med preučevanima anksioznima stiloma navezanosti.

Analiza rezultatov ločeno za udeležence, ki so, in tiste, ki niso v partnerski zvezi, je pokazala, da poročajo osebe, ki so oziroma so bile v času raziskave v partnerski zvezi, o tem, da so njihove partnerske zveze trajale dalj časa ($F(177) = 8,39, p = ,004$), da so

bile močnejše vpletene ($F(175) = 7,01, p = ,009$), da so doživljale več pozitivnih čustev ($F(174) = 7,03, p = ,009$) in da jih je prekinitev partnerskih zvez bolj prizadela ($F(174) = 5,27, p = ,023$).

Odkritost do staršev in partnerja

Če primerjamo opisno statistiko za odkritost udeležencev pričujoče raziskave do partnerjev in staršev, ugotovimo, da so udeleženci raziskave bolj odkriti do partnerja kot do staršev. Ko smo obravnavali celotni vzorec udeležencev, so bili podatki za odkritost do partnerja naslednji: $n = 115, M = 4,03, SD = 0,63$; do staršev pa naslednji: $n = 174, M = 3,34, SD = 0,71$. Nato smo obravnavali le tiste udeležence, ki so oziroma so bili v času raziskave v partnerski zvezi, in ugotovili, da so podatki odkritosti do partnerja naslednji: $n = 93, M = 4,12, SD = 0,62$; do staršev pa naslednji: $n = 95, M = 3,38, SD = 0,68$. Izračun enosmerne analize variance ni odkril pomembne razlike v odkritosti do staršev glede na to, ali je udeleženec v partnerski zvezi ali ni. Rezultati potrjujejo tezo, da s prehajanjem v odraslo obdobje partnerji v večji meri dobivajo vlogo primarnega objekta navezanosti (Hazan in Shaver, 1987). Sicer pa je povezanost med odkritostjo do staršev in do partnerja pomembna ($r = ,55, p = ,000$), kar kaže na vpliv tudi drugih dejavnikov, kot so npr. osebnostne lastnosti.

Odkritost do staršev je najmočnejše pozitivno povezana z odnosi z mamo (povprečen $r = ,50$), nato z očetom (povprečen $r = ,40$) in partnerjem (povprečen $r = ,39$) ter najšibkeje s prijatelji (povprečen $r = ,29$) (vse zveze so pomembne na nivoju $p < ,001$). Povezanost med odkritostjo do partnerja je najmočnejše pozitivno povezana z odnosi s partnerjem (povprečen $r = ,61$), z mamo (povprečen $r = ,37$), prijatelji (povprečen $r = ,26$) in najšibkeje z očetom (povprečen $r = ,22$). Dejstvo, da so rezultati odkritosti bolj povezani z odnosi z mamo kot očetom, kaže, da pri mladih mama zastopa »starše«, da razumejo očetovo vlogo bolj kot nudenje opore mami.

Bolj kot je pri udeležencih izražen stil navezanosti na partnerja *varnost*, višja je njihova odkritost do partnerja ($r = ,47$) in staršev ($r = ,26$). Bolj kot je izraženo *izogibanje*, nižja sta rezultata odkritosti do partnerja ($r = -,43$) in staršev ($r = -,19$). Bolj kot je izražen ambivalentni stil navezanosti, manjša je odkritost do partnerja ($r = -,28$), glede odkritosti do staršev pa zveza ni statistično pomembna. Te rezultate podpirajo drugi rezultati pričuje raziskave, da je varen stil navezanosti pozitivno povezan z odprto komunikacijo z objekti navezanosti (glej poglavje 2 v Rezultatih). Sprašujemo se, koliko je odkritost odvisna od notranjih delovnih modelov navezanosti in koliko zajema osebnostne lastnosti posameznikov. Na to vprašanje bomo poskušali odgovoriti v prihodnjih raziskavah.

Potrditev veljavnosti ocenjevalnih lestvic odkritosti predstavljajo pomembne korelacije med rezultati teh lestvic in odprto komunikacijo, ki smo jo preučevali z IPPA

$$(r_{\text{komunikacija z mamo in odkritost do staršev}} = ,59, p = ,000);$$

$$r_{\text{komunikacija z očetom in odkritost do staršev}} = ,46, p = ,000);$$

$$r_{\text{komunikacija s partnerjem in odkritost do partnerja}} = ,72, p = ,000).$$

Razlike med spoloma v obravnavanih spremenljivkah

Obstaja nekaj statistično pomembnih razlik med udeleženci in udeleženkami pričujoče raziskave v njihovih odnosih z mamami, prijatelji in partnerji (glej tabelo 4). Udeleženke raziskave izražajo pomembno več odprte komunikacije in bližine z mamami kot udeleženci. Udeleženke prijateljem bolj zaupajo, imajo z njimi več odprte komunikacije in izražajo več bližine kot udeleženci. Tudi do partnerjev čutijo več zaupanja, imajo z njimi več odprte komunikacije in izražajo več bližine kot udeleženci do partneric. Sklenemo lahko, da udeleženke poročajo o višji kakovosti odnosov z mamo, prijatelji in partnerjem kot udeleženci. Zanimivo je, da rezultati pričujoče raziskave ne kažejo pomembnih razlik med udeleženci in udeleženkami glede odnosa do očeta, kar ne podpira ugotovitev drugih avtorjev (Peterson idr., 1994; cit. v Markiewicz idr., 2006), da so pri dekletih odnosi z očetom (ne pa tudi z mamo) bolj odtujeni kot pri fantih.

Tabela 4. Izračuni enosmernih analiz variance za ugotavljanje razlik med spoloma v rezultatih podlestvica IPPA (navedene so le statistično pomembne razlike).

	Udeleženci		Udeleženke		F
	M	SD	M	SD	
Mama:					
Komunikacija	3,17	0,69	3,76	0,81	26,46***
Bližina	3,75	0,61	4,01	0,72	6,68*
Prijatelji:					
Zaupanje	3,97	0,62	4,47	0,52	34,14***
Komunikacija	3,56	0,65	4,30	0,63	60,12***
Bližina	3,73	0,49	4,02	0,52	14,78***
Partner:					
Zaupanje	4,25	0,56	4,54	0,51	8,25**
Komunikacija	4,12	0,66	4,48	0,55	10,26**
Bližina	3,61	0,66	3,93	0,70	6,61*

* $p < ,05$. ** $p < ,01$. *** $p < ,001$.

Da so odnosi z mamo, prijatelji in partnerjem bolj kakovostni pri udeleženkah kot udeležencih, bi lahko razložili z več dejavniki. Creasey (2002) poroča, da se dekleta prej socializirajo kot fantje in razvijejo socialne spretnosti, kot so empatija, komunikacijske spretnosti ipd. Tudi fantje razvijejo vse te spretnosti, a nekoliko kasneje. A njegova raziskava je pokazala, da s spolom ni mogoče v celoti razložiti obnašanja v partnerski zvezi, da so pomembni tudi notranji delovni modeli navezanosti. Tudi S. Jurič (2011) je na vzorcu odraslih oseb odkrila, da so ženske bolj varno navezane kot moški. Avtorica navaja, da moški manj zaupajo vase, imajo močnejšo željo pobegniti iz čustveno distresne situacije, šibkeje izražajo čustva in se močnejše trudijo, da bi se izognili temu, da bi se morali razkriti partnerici.

Glede ocen stila navezanosti obstaja le ena statistično pomembna razlika med spoloma, in sicer glede ambivalentnosti ($F(166) = 4,22, p = ,042$), ki je več izražajo udeleženci ($M = 1,96, SD = 0,82$) kot udeleženke ($M = 1,68, SD = 0,96$). Rezultati se ne ujemajo z ugotovitvami drugih avtorjev, ki kažejo, da več žensk izraža ambivalenten stil navezanosti kot moških, več moških pa izraža izogibajoč stil navezanosti kot žensk (pregled v Creasey, 2002).

HI-kvadrat test je pokazal, da razlika med spoloma v izbiri najznačilnejšega stila navezanosti na partnerja ni statistično pomembna, kar se ujema z ugotovitvami drugih avtorjev (Feeney in Noller, 1990; Hazan in Shaver, 1987).

Izračuni enosmernih analiz variance so pokazali, da ne obstajajo razlike med spoloma v značilnostih preteklih partnerskih zvez.

Obstajajo pomembne razlike med spoloma v odkritosti do staršev ($F(173) = 13,14, p = ,000$) in partnerja ($F(114) = 4,02, p = ,047$). Udeleženke so bolj odkrite do staršev ($M = 3,53, SD = 0,76$) kot udeleženci ($M = 3,15, SD = 0,60$), bolj pa so odkrite tudi do partnerja ($M = 3,53, SD = 0,76$) kot udeleženci do partneric ($M = 3,53, SD = 0,76$), kar se ujema z rezultati glede komunikacije s preučevanimi objekti navezanosti.

Zaključki

V pričujoči raziskavi smo ugotovili, da so odnosi s partnerjem najmočneje povezani s stilom navezanosti na partnerja in z odnosi s prijatelji. V manjši meri so povezani z odnosi s starši, pri čemer ima mama večjo vlogo kot oče. Da starši pri otrocih, ki so v obdobju prehoda v odraslost, izgubljajo vlogo primarnih objektov navezanosti, kažejo tudi podatki, da so udeleženci bolj odkriti do partnerja kot do staršev. Kakovost njihovih partnerskih zvez je v pričakovani smeri povezana s stilom navezanosti na partnerja. Kot navajamo že v predhodnem poglavju, rezultati podpirajo postavljene hipoteze (zavrnili smo samo ničelno hipotezo glede razlik med spoloma v obravnavanih spremenljivkah), v veliki meri pa tudi ugotovitve drugih raziskovalcev navezanosti pri mladih na prehodu v odraslost.

Kljub temu je treba opozoriti na nekatere prednosti in pomanjkljivosti predstavljene študije. Odnose s starši, prijatelji in partnerji smo merili z lestvicami, ki so jih reševali udeleženci, kar pomeni, da smo dejansko merili le zaznavo udeležencev teh odnosov, ki pa se lahko razlikuje od dejanske kakovosti odnosov. To je lahko slabost ali prednost. Slabost, ker ne dobimo dejanske slike odnosov, prednost pa v tem, da imajo včasih večji pomen zaznave odnosov kot dejanski odnosi (glej Darling in Cohan, 2002) oziroma to, kako si posameznik te odnose razlaga. Pomanjkljivost pričujoče raziskave je, da rezultati temeljijo na tem, da so udeleženci poročali o sebi, kar pomeni, da ne moremo izključiti možnosti, da gre za socialno zaželene odgovore oz. neveljavne odgovore zaradi premajhnega samozavedanja. Zaradi preverjanja veljavnosti uporabljenih pripomočkov, pa je bilo koristno, da smo merili odnose s partnerjem z več pripomočki (npr. rezultate odprte komunikacije smo lahko primerjali z rezultati odkritosti do staršev in partnerja).

Stile navezanosti smo merili na osnovi treh opisov, povzetih po C. Hazan in Shaver (1987). Številni avtorji so se odločili za razčlenitev teh opisov v posamezne postavke.

Tovrstne lestvice so dale boljše mere zanesljivosti in veljavnosti kot nerazčlenjeni opisi (Sharpsteen in Kirkpatrick, 1997).

V raziskavi nismo nadzirali spremenljivke spolne usmerjenosti udeležencev oz. udeleženk, ki morda v obdobju prehoda v odraslost ni nepomembna.

Posploševanje rezultatov pričujoče raziskave ni dopustno, saj vzorec ni bil reprezentativen za celotno populacijo mladih na prehodu v odraslost. V raziskavi so sodelovali le študentje določenih letnikov, ki večinoma prihajajo iz severovzhodnega dela Slovenije. Možno je, da se študentje razlikujejo od drugih mladih v razvoju navezanosti, saj so zaradi študija še odvisni od staršev, kar lahko vpliva na pomembnost različnih objektov navezanosti (Markiewicz idr., 2006). Smiselno bi bilo preveriti njihovo finančno odvisnost in količino stikov s starši. Lahko bi povečali vzorec udeležencev, da bi bilo v njem tudi več tistih z anksiozno navezanostjo in tistih, ki so v partnerski zvezi. To bi nam omogočilo podrobnejše analize.

Verjetno je, da obstajajo za nekatere mlade še drugi objekti navezanosti, ki jih v raziskavi nismo preučili, npr. sorojenci, stari starši, trenerji, učitelji, terapevti ipd. Vsekakor pa je raziskava avtorja Markiewicz s sodelavci (2006) pokazala, da različni objekti navezanosti služijo različnim funkcijam navezanosti v različnih razvojnih obdobjih od zgodnjega mladostništva do zgodnjega odraslega obdobja in da se ta vzorec včasih razlikuje glede na spol mladih in glede na to, ali so ali niso v partnerski zvezi.

Nikakor pri interpretaciji ne gre prezreti dejstva, da odkriva pričujoča raziskava le korelacije med obravnavanimi spremenljivkami, ne pa tudi vzročnih zvez. Predpostavljamo lahko, da odnosi s starši vplivajo na odnose s partnerjem zaradi notranjih delovnih modelov, povsem verjetno pa je tudi, da odnosi s partnerjem vplivajo na odnose s starši. Prav tako ne smemo prezreti dejstva, da so zveze lahko tudi posredne, da npr. na odnose s partnerjem ali na stil navezanosti na partnerja, kakor tudi na odnose s starši in prijatelji vpliva tretji dejavnik, kot so npr. posameznikove osebnostne lastnosti in temperament. Da so osebnostne lastnosti povezane s stili navezanosti, so dokazale že številne študije (Carver, 1997; Mickelson, Kessler in Shaver, 1997; Shaver in Brennan, 1992). Preveriti bi bilo treba še druge dejavnike, ki lahko vplivajo na kakovost partnerskih zvez, in sicer, ali sta starša udeleženca poročena ali ločena. Ločitev staršev lahko vpliva na partnerske zveze mladih (glej Hazan in Shaver, 1987). Poleg tega ni nepomembna izpostavljenost konfliktom med staršema (Donnelan idr., 2005).

V nadaljnjih raziskavah bi bilo smiselno povečati vzorec udeležencev in analizirati odgovore ločeno po spolu. V pričujoči raziskavi smo odkrili, da so udeleženci odnosi z mamo pomembno povezani z njegovimi stili navezanosti na partnerja in odnosi s partnerjem, treba pa bi bilo ugotoviti, ali so povezave enako visoke pri udeležencih kot udeleženkah.

V analizah bi bilo smiselno upoštevati trajanje aktualne partnerske zveze. Udeleženci pričujoče raziskave so poročali o značilnostih svojih partnerskih zvez, a je včasih težko narediti posplošitev, saj se lahko pri posamezniku partnerske zveze razlikujejo med seboj. V nadaljnjih raziskavah bi se bilo smiselno omejiti na aktualno, najpomembnejšo ali najdaljšo partnersko zvezo.

Pomen preučevanja partnerskih odnosov pri mladih na prehodu v odraslost je velik. Raziskave s študenti (pregled v Creasey, 2002) kažejo, da resni konflikti med partnerji

lahko povzročajo psihološki distress, nižje samospoštovanje in študijske probleme. Poleg tega konflikti v zgodnejših partnerskih zvezah napovedujejo podobno obnašanje v poznejših tovrstnih zvezah (Creasey in Hesson-McInnis, 2001; Martin, 1990; cit. v Creasey, 2002). Zadovoljujoči partnerski odnosi imajo pomembno vlogo pri dobrem psihičnem počutju in telesnem zdravju (Berscheid, 1999; Berscheid in Reis, 1998; Burman in Margolin, 1992; Gottman, 1998; cit. v Donnellan idr., 2005). Kot sta ugotovili N. Darling in C. L. Cohan (2002), mladostnikovi romantični odnosi pomembno napovedujejo mladostnikove depresivne simptome. Nestabilnost romantičnih zvez v mladostništvu močneje aktivira sistem navezanosti kot bolj stabilne partnerske zveze, ki se pojavljajo kasneje v življenju. Prav realistična bojazen pred izgubo partnerja lahko pri osebah, ki tudi sicer izražajo anksiozni stil navezanosti, povzroči depresivne simptome. Če želimo, da bodo mladi na prehodu v odraslost deležni ustrezne obravnave in morebiti pomoči, je treba poznati zakonitosti njihovega navezovanja.

Literatura

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M., Waters, E. in Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Armsden, G. C. in Greenberg, M. T. (1987). The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 16(5), 427–454.
- Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal relationship*, 7(2), 147–178.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss. Vol. I: Attachment*. London: Hogarth Press.
- Bowlby, J. (1979). *The making and breaking of affectional bonds*. London: Tavistock.
- Campbell, L., Simpson, J. A., Boldry, J. in Kashy, D. A. (2005). Perceptions of conflict and support in romantic relationships: The role of attachment anxiety. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 510–531.
- Carver, C. S. (1997). Adult attachment and personality: converging evidence and a new measure. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(8), 865–883.
- Creasey, G. (2002). Associations between working models of attachment and conflict management behaviour in romantic couples. *Journal of Counseling Psychology*, 49(3), 365–375.
- Darling, N. in Cohan, C. L. (2002). Romantic anxiety, avoidance and middle adolescents' depressive symptoms. V D. Welsh (moderator), *When Love Hurts: Adolescents romantic relationships and depressive symptoms*. Simpozij na konferenci Society for Research on Adolescent Development, Biennial Meeting New Orleans, LA.
- Donnellan, M. B., Larsen-Rife, D. in Conger, R. D. (2005). Personality, family history, and competence in early adult romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 562–576.
- Erzar, T. in Kompan Erzar, K. (2011). *Teorija navezanosti [Attachment theory]*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Feeney, J. A. in Noller, P. (1990). Attachment style as a predictor of adult romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(2), 281–291.
- Fox, N. A., Kimmerly, N. in Schafer, W. (1991). Attachment to mother / attachment to father: A meta-analysis. *Child Development*, 62(1), 210–225.

- Fraley, R. C. in Davis, K. E. (1997). Attachment formation and transfer in young adults' close friendships and romantic relationships. *Personal Relationships*, 4(2), 131–144.
- George, C., Kaplan, N. in Main, M. (1996). *Adult attachment interview*. Neobjavljen priročnik. Berkeley: Department of Psychology, University of California.
- Hazan, C. in Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511–524.
- Jurič, S. (2011). Difference in relationship satisfaction and adult attachment in married and cohabitating couples. *Anthropos*, 43(1–2), 51–69.
- Markiewicz, D., Lawford, H., Doyle, A. B. in Haggart, N. (2006). Developmental differences in adolescents' and young adults' use of mothers, fathers, best friends, and romantic partners to fulfil attachment needs. *Journal of Youth and Adolescence*, 35(1), 127–140.
- Mickelson, K. D., Kessler, R. C. in Shaver, P. R. (1997). Adult attachment in a nationally representative sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(1), 1092–1106.
- Nosko, A., Tieu, T. T., Lawford, H. in Pratt, M. W. (2011). How do I love three? Let me count the ways: Parenting during adolescence, attachment styles, and romantic narratives in emerging adulthood. *Developmental Psychology*, 47(3), 645–657.
- Overbeek, G., Vollebergh, W., Engels, R. C. M. E. in Meeus, W. (2003). Parental attachment and romantic relationships: Associations with emotional disturbance during late adolescence. *Journal of Counseling Psychology*, 50(1), 28–39.
- Sharpsteen, D. J. in Kirkpatrick, L. A. (1997). Romantic jealousy and adult romantic attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(3), 627–640.
- Shaver, P. R. in Brennan, K. A. (1992). Attachment styles and the “Big five” personality traits: their connections with each other and with romantic relationship outcomes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18(5), 536–545.
- Simpson, J. A. (1990). Influence of attachment styles on romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(5), 971–980.
- Simpson, J. A., Collins, W. A., Tran, S. in Haydon, K. C. (2007). Attachment and the experience and expression of emotions in romantic relationships: A developmental perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(2), 355–367.
- Sprecher, S. in Felmlee, D. (1992). The influence of parents and friends on the quality and stability of romantic relationships: A three-wave longitudinal investigation. *Journal of Marriage and the Family*, 54(4), 888–900.
- Tomec, E. (2005). Navezanost v odraslosti [Adult attachment]. *Anthropos*, 37(1–4), 399–415.
- Žvelc, M. in Žvelc, G. (2006). Stili navezanosti v odraslosti [Adult attachment styles]. *Psihološka obzorja*, 15(3), 51–64.

Prispelo/Received: 02.09.2011

Sprejeto/Accepted: 11.11.2011